

Från Socialgrupp till Inkomsttagare

- Den ideologiska förändringens språkliga implikationer från
1950-talet till 2000-talet

Abstract

The following essay studies the change in the use of terminology pertaining to socioeconomic categorising in public political material, and how this relates to ideological changes in politics. The aim is to determine which expressions government commission reports have used after the Second World War to classify citizens in social and economic groups, and subsequently, to link the understanding of these terms to the development of Swedish welfare politics. Welfare politics in Sweden have experienced a transition in a liberal and economic direction that is reflected in the commission reports' choices of words and phrases –thus studying the altering terminology can increase understanding of the ideological change. My methodology is grounded in ideology critique where I examine how dominant ideology is reproduced in public political documents. This essay demonstrates how the use of terminology is connected to the ideological shifts within welfare politics and how this allows for the power of the dominant ideology to interpret reality and create linguistic possibilities or obstructions for political relations.

Nyckelord/Key words: Kritisk ideologianalys, ideologisk förändring, politiskt språk, klass, socioekonomisk kategorisering. (Ideology critique, ideological change, language in politics, class, socioeconomic categorising).

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Problemområde	1
1.2	Syfte och frågeställningar	2
1.3	Tidigare forskning samt uppsatsens bidrag till det inomvetenskapliga fältet	3
1.4	Disposition	4
2	Metod- och materialdiskussion	5
2.1	Om ontologiska utgångspunkter och intersubjektivitet	5
2.2	Val av metod	6
2.2.1	Tillvägagångssätt	7
2.3	Material	8
3	Kategorisering, språk och ideologisk förändring i den välfärdspolitiska diskursen	9
3.1	Om välfärdspolitik och samhällsbygge i 1950-talets Sverige	9
3.1.1	Första hälften av 1900-talet	10
3.1.2	Preventiv socialpolitik och jämlik arbetsmarknad	10
3.1.3	Socialgrupper i centrum	11
3.1.4	Tankar och teorier kring begreppet socialgrupp	12
3.2	Studentuppror och fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn	13
3.2.1	Med ett intresse för klassbegreppet	14
3.3	1970-talets ekonomiska problem och början på ideologisk förändring	15
3.3.1	Solidaritet och framtidsdrömmar	16
3.3.2	Från socialgrupp till klass, 1950-tal till 1970-tal	17
3.4	Förändring i det politiska klimatet	18
3.4.1	Ändrat fokus och nya begrepp	19
3.5	Ekonomisk kris och marknadstänkande	20
3.5.1	De inkomstrelaterade begreppens decennium	21
3.6	Den offentliga servicen och dess kunder	23
3.6.1	Fortsatt väg mot ett mindre konfliktfyllt språk	23
4	Den språkliga förändringens betydelse	25
5	Slutsats: Den ideologiska förändringens språkliga uttryck	26

6	Referenser.....	28
----------	------------------------	-----------

1 Inledning

När mycket förändras på kort tid, är det lätt att tappa perspektivet och fokusera på enskilda detaljer snarare än den stora bilden (Bergh, 2007:9).

Citatet ovan, från boken *Den kapitalistiska välfärdsstaten*, syftar på det faktum att den förändring som skett i svensk politik under de senaste decennierna inte ska få oss att sluta undersöka var vi befinner oss i relation till dåtiden och hur vi hamnade här.

Den här uppsatsen är skriven med utgångspunkt i uppfattningen att svensk politik i dag har ett komplext förhållande till klassbegreppet. Samtidigt som klassröstandet minskar, medborgares klassidentitet får mindre betydelse för deras politiska hållning och politiker sällan talar eller skriver explicit om dagens samhällsklasser eller klasskonflikter, vinner borgerliga Moderaterna riksdagsvalet år 2006 som ”det nya arbetarpartiet” med stort fokus på välfärdspolitiska frågor. Jag ställer mig frågan hur dagens politiker definierar samhällets olika socioekonomiska kategorier och hur detta skiljer sig från tidigare decennier. I landet där välfärdspolitiken, med klassfrågan i centrum, legat till grund för stora och radikala reformer samt skapat centrala politiska dikotomier inom offentligheten har nu en förändring skett, andra ordval har etablerats och nya roller och ordningar i politiken har uppstått. Förståelsen av klass har förändrats och begreppen har fått annan betydelse. Vilka begrepp gällande social och ekonomisk kategorisering används då i dag och vilka har varit mer dominerande tidigare och finns det något samband mellan begreppsanvändandet och välfärdspolitiken som förs?

1.1 Problemområde

Min uppsats rör sig om två särskilda områden, den begreppsanvändande utvecklingen i statliga offentliga utredningar gällande social och ekonomisk kategorisering och den ideologiska förändringen i svensk välfärdspolitik. Jag är intresserad av att förena dessa företeelser och söker kopplingar mellan dem.

I offentliga utredningar skrivna under efterkrigstiden finns det dokumenterat skilda sätt att benämna medborgare med olika socioekonomisk status. Utifrån min läsning av statens offentliga utredningar ser jag att användandet av begrepp och ord har förändrats från att främst ha använt sig av vida och inkluderande begrepp för att benämna indelning av samhällsgrupper till att under de senaste åren successivt ha börjat använda sig av mer snäva definitioner. Inom dessa definitioner ryms främst inkomstnivån som markör för socioekonomisk

kategorisering hos medborgare, medan andra markörer så som yrke, utbildning, socialt utanförskap eller utsatthet utesluts i definitionen. Jag kommer att undersöka huruvida denna språkliga förändring kan sammankopplas till ideologisk förändring i svensk välfärdspolitik.

Svensk politik har under de senaste åren blivit mer liberal och individualistisk där konflikter och problematik gällande samhällsgruppers olika sociala och ekonomiska förutsättningar inte synliggörs i den politiska debatten i lika stor utsträckning som tidigare. Ekonomivärden har fått större betydelse i politiken på bekostnad av demokrativärden och i det politiska arbetet ges i dag mer utrymme åt ekonomism och individualism (Lundquist, 1998: 136-137). Till grund för den här uppsatsen ligger en nyfikenhet på det politiska sammanhanget, finns det beröringspunkter mellan mina två studieområden och hur ser dessa i så fall ut?

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att undersöka huruvida politiska texters användande av skilda begrepp under undersökningens historiska tidsram, från 1950-tal till 2000-tal, kan sammanföras med den ideologiska utveckling som skett i svensk välfärdspolitik, från den ursprungliga strävan efter att bygga upp ett grundläggande och fungerande välfärdssamhälle till en mer individfokuserad politik, och hur denna koppling i så fall kan se ut. Uppsatsen ämnar undersöka och förklara varför olika decennier använder olika ordval och vad orden och begreppen betyder för de politiska texternas kontext.

Till min hjälp för att studera den språkliga förändringen i politiska texter rörande begreppen kring socioekonomiska grupper tar jag del av utredningar utgivna av staten. Vidare kopplar jag mina iakttagelser till den mer övergripande politiska förändringen i Sverige med syftet att studera hur språkanvändning och politik hänger ihop. Jag för en kritisk diskussion rörande begreppsanvändandet och relationen mellan språk och ideologi. Min huvudsakliga frågeställning lyder:

Vilka begrepp används i statens offentliga utredningar för att beskriva medborgares socioekonomiska status och hur kan användandet av dessa begrepp härledas till svensk välfärdspolitisk utveckling?

Denna frågeställning besvarar jag genom att bland annat undersöka följande:

- Hur har svensk välfärdspolitik förändrats under efterkrigstiden?
- Hur ser sambandet ut mellan förändring av ideologi och begreppsanvändande?

1.3 Tidigare forskning samt uppsatsens bidrag till det inomvetenskapliga fältet

Svensk välfärdspolitisk historia har länge varit föremål för diverse forskningsinsatser och mycket av den litteratur jag använder mig av i uppsatsen kan räknas till dessa. Det som skiljer min problemformulering från den övriga skaran är dess ambition att visa förändring av ideologi med hjälp av skiftningar i begreppsanvändande. Det centrala för mig är inte att visa på en förändring av politiken utan en förändring av språket där politiken och ideologin får stå som betydelsefulla faktorer för utvecklingen.

Åsa Lundqvists bok *Familjen i den svenska modellen* gör en liknande studie där fokus i stället ligger på föreställningar om "familjen" i statliga texter och svensk familjepolitik mellan åren 1930 till 1970. Denna bok har fungerat som inspiration till genomförandet av min teoretiska och analytiska diskussion samt bidragit med intressanta perspektiv på svensk välfärdspolitik som motiverat mig i mitt skrivande.

De avgränsningar för uppsatsen som jag gör gäller bland annat den historiska tidsramen för undersökningen. Jag väljer att läsa offentliga utredningar under efterkrigstiden av den anledningen att dessa år har varit centrala för Sveriges välfärdspolitiska historiska utveckling. I Andreas Berghs forskning kan vi läsa att det under åren efter andra världskriget utformades betydelsefulla modeller för välfärdssamhällets uppbyggnad och att välfärdsstatens offentliga organisation genomgått stora förändringar under de senaste trettio åren (Bergh, 2007: 9, 33, 92-93, 102-103). Jag menar därför att min utvalda tidsperiod är intressant att studera på grund av de stora förändringar som skett under dessa år. En annan avgränsning rör de ämnen vilka behandlas och utreds i mitt empiriska material, statens offentliga utredningar. De texter som jag tagit del av är enbart skrivna inom ämnesområden rörande välfärdspolitik där jag söker begrepp som syftar till olika socioekonomiska samhällsgrupper.

Genomförandet av denna uppsats bidrar till att visa hur klassproblematik - en central politisk fråga i svensk politik - har behandlats i statliga utredningar under efterkrigstiden. Jag presenterar en intressant historisk undersökning av välfärdsstaten och dess utveckling samt undersöker betydelsen av begreppsanvändande och språk i offentlig politik. Inom statsvetenskaplig forskning har jag inte hittat någon typ av frågeställning som dels ämnar undersöka förändringen av begreppsanvändande och ordval rörande problemområdet och dels lyfter frågan till en nivå där man studerar kopplingen mellan begreppsanvändande och ideologisk förändring på ett övergripande plan. Därav är det min övertygelse att denna uppsats är relevant och av betydelse för det inomvetenskapliga forskningsområdet.

1.4 Disposition

Närmast, i kapitel 2, gör jag en introduktion till de ontologiska utgångspunkter vilka uppsatsen grundas i samt en redogörelse för mitt metodologiska tillvägagångssätt. Därefter kommer en presentation av det material som jag lyfter fram som mitt teoretiska ramverk och den empiri analysen bygger på. Denna del följs sedan av kapitel 3, *Kategorisering, språk och ideologisk förändring i den välfärdspolitiska diskursen*. I detta kapitel varvas teoretiska diskussioner rörande social och ekonomisk kategorisering, språk och svensk välfärdspolitisk historia med genomgång av de utredningar som jag tagit del av där varje decennium presenteras under en egen avdelningsrubrik. Vid två tillfällen i detta kapitel avbryter jag min kronologiska genomgång av teorin och empirin för att göra en mer grundlig analys av hur begreppsanvändandet i texterna hänger ihop med den rådande politiska välfärdsdiskursen. I kapitel 4, *Den språkliga förändringens betydelse*, resonerar jag avslutningsvis kring den läsning jag gjort av utredningarna för att, i kapitel 5, *Den ideologiska förändringens språkliga uttryck*, besvara jag min frågeställning och argumentera för en lämplig slutsats.

2 Metod- och materialdiskussion

Metodologins effekter på de vetenskapliga resultaten följs sedan steg för steg. Forskaren betraktar verkligheten utifrån vissa föreställningar som bestäms av den använda metodologin (Lundquist, 1993: 118).

Citatet kommer från Lennart Lundquists bok *Det vetenskapliga studiet av politik* och beskriver vikten av en väl genomtänkt metod i forskningsarbetet då denna genomsyrar hela arbetet. Varje metod formar möjligheter och hinder för forskningsprocessen och alla tillvägagångssätt skapar konsekvenser för resultaten. Jag kommer nedan att redogöra för mina metodologiska tillvägagångssätt och utgångspunkter för att skapa en förståelse för det som ligger till grund för min undersökning. För att besvara min frågeställning kommer jag att göra en textanalys av de offentliga utredningar som jag finner intressanta utifrån mitt syfte. Texterna, som behandlar begreppsanvändande och föreställningar om samhällets socioekonomiska grupper, kommer att analyseras med hjälp av kritisk ideologianalys. Jag anser att kvalitativ textanalys, i stället för kvantitativ, möjliggör en mer djupgående förståelse och tolkning av mitt problemområde.

2.1 Om ontologiska utgångspunkter och intersubjektivitet

Jag är av den åsikten att objektivitet inte är möjligt att uppnå som forskare, i stället menar jag att varje forskares perspektiv på omvärlden kan synliggöra olika samhällsfenomen och tillföra något för det inomvetenskapliga forskningsfältet. Objektivitet behöver inte heller vara något önskvärt då jag upplever att tron på objektivitet innebär ett accepterande av den rådande situationen, utan att ifrågasätta eller förhålla sig kritiskt till frågor om maktförhållanden. Då jag är medveten om att jag i egenskap av undersökare kommer att ha betydande påverkan på uppsatsens material och på det färdiga resultatet försöker jag på intet sätt dölja detta utan vill tydligt redogöra för mina metodologiska val och tillvägagångssätt samt de slutsatser som jag gör. Jag är också medveten om att jag påverkar svaren på min frågeställning genom att själv formulera frågan och tolka texterna. Mina forskningsresultat kommer att vara präglade av min identitet och bakgrund, jag strävar därför inte efter att förmedla någon form av objektiv sanning utan syftar i stället till att göra mina slutsatser begripliga. Genom att synliggöra min egen roll i uppsatsprocessen ger jag läsaren en uppfattning om var jag befinner mig vetenskapsteoretiskt samt möjliggör för intersubjektivitet. Mina ambitioner att generalisera utifrån uppsatsens resultat begränsas av denna

inställning till forskningsprocessen, det är i stället min förhoppning att uppsatsen får betydelse och trovärdighet med hjälp av metodologisk noggrannhet och ansvarstagande samt erkännande av utgångspunkter och begränsningar. I min uppsats kommer jag att utgå från antagandet att verkligheten, språket och normer är socialt konstruerade.

Den socialkonstruktivistiska inriktningens utgångspunkt är att människors uppfattning om verkligheten formas och produceras genom sociala föreställningar och praktiker. Vår kunskap om ”verkligheten” är präglad av vår identitet och de sociala processer genom vilka gränserna för våra handlingar och vårt språk skapas (Winther Jørgensen – Phillips, 2000: 11-12).

Tanken om den sociala sfärens betydelse lämnar plats åt förändring och förskjutning av normer om sociala förhållanden. Detta perspektiv ger mig möjligheten att betrakta offentliga texter som skapade av sociala föreställningar men också som egna producenter av föränderliga sådana.

2.2 Val av metod

I boken *Textens mening och makt* förklarar författarna Göran Bergström och Kristina Boréus att begreppet ideologi ofta definieras utifrån två olika utgångspunkter. Den ena definitionen förhåller sig relativt neutralt och förklarar ideologi som ett system av idéer där systemets effekter av idéerna inte i sig är av större intresse. Den andra definitionen, som bland annat Marx ansluts till, ger betydelse åt de effekter och funktioner som ideologin för med sig och intresserar sig för de föreställningar som ryms inom en ideologi. I den senare definitionen av begreppet ideologi finns ytterligare två olika traditioner av tolkning av ideologier, den negativa och den positiva. Den negativa är starkt inriktad på makt och motsättningar i samhället och fokuserar på hur makt upprätthålls genom att ideologier skapar föreställningar som döljer den. Ideologier betraktas här som något som är nödvändigt för att samhälleliga maktförhållanden ska kunna reproduceras. Den positiva traditionen använder i stället ideologibegreppet mer som ett uttryck för olika samhällsgruppers intressen och villkor i det politiska livet. Här betraktas ideologier som arenor för intressekonflikter och kampen om den sociala föreställningsvärlden (Bergström - Boréus, 2005: 150-153). Det finns flera olika metodologiska inriktningar att använda sig av när man gör en ideologianalys. Jag kommer främst att använda mig av kritisk ideologianalys, även kallad ideologikritik. Denna metod grundas främst i den ovan nämnda negativa traditionen och syftar till att förklara ideologin och göra den begriplig. Den här ideologianalysen utgår från att det finns en verklighet utanför ideologin, dock inte sagt att verkligheten utanför ideologin inte är socialt konstruerad utan snarare att ideologin kan ställas mot eller jämföras med uppfattningar som inte ryms inom ideologin. När ideologier skapas är det ett utslag av samhällets maktförhållanden, ideologin fungerar då som plattform för den dominerande

makten och legitimerar sociala strukturer. Bergström och Boréus beskriver den kritiska ideologianalysen som en metod där man utgår från två mål med själva analysen. Det ena målet är att studera och förklara texten som sådan på ett språkligt plan och det andra målet är att synliggöra en underliggande nivå som speglar den sociala makt som finns inom och mellan ideologier. För att genomföra den andra ambitionen med analysen måste forskaren ställa frågor rörande de underliggande föreställningar om verkligheten som återspeglas i texten för att sedan koppla dessa till den kontext inom vilken texten är producerad. Genom detta metodologiska tillvägagångssätt uppmärksammas de sociala gränser, maktförhållanden och villkor vilka enskilda individer men också samhällsgrupper präglas av (Bergström - Boréus, 2005: 158, 167, 176).

2.2.1 Tillvägagångssätt

Med utgångspunkt i kritisk ideologianalys är mitt tillvägagångssätt i denna uppsats att studera mitt utvalda material för att sedan anknyta detta till relevant forskning om svensk politik och ideologi, jag analyserar politiska utredningar med utgångspunkt i att dessa representerar den politiska offentlighetens förståelse av klassförhållanden och sociala strukturer. Då min analyserade period innefattar så pass många år och jag studerar flera utredningar per årtionde tvingas jag göra en relativt snabb läsning av texterna, jag anser dock att mina tolkningar av materialet är tillräckligt grundade. Jag jämför sedan det jag utläser ur texterna med den forskning som behandlar ideologisk förändring och kritisk teori. Till min hjälp i genomförandet av denna kritiska ideologianalys kommer jag läsa mitt material utifrån tre formulerade frågor som underlättar för mitt sökande av materialets ideologiska grund. Dessa frågor är följande:

- Vilka begrepp rörande socioekonomisk kategorisering i samhället förekommer i texten?
- Vilket är det textuella sammanhanget inom vilken begreppen framställs, det vill säga vad behandlar texten för samhällsfenomen och på vilket sätt?
- Hur ser det välfärdspolitiska arbetet ut vid det tillfälle då texten produceras?

För att underlätta min analys av den socioekonomiska indelningen i utredningarna söker jag efter två typer av begrepp och placerar sedan in begreppen i någon av två föreställda fack. I det första facket ryms de begrepp som jag menar implicerar en vid definition av socioekonomisk kategorisering som syftar till att inkludera människor i någon specifik form av social och ekonomisk grupp som också kan ligga till grund för politisk identitet och organisering. I det andra facket finns de begrepp som har en snäv definition av socioekonomisk kategorisering och som tenderar att exkludera människor från att tillhöra någon specifik samhällsgrupp

och därigenom symboliserar ett språkligt hinder för kollektiv politisk identitet och organisering. Med denna sortering i fack kan jag lättare ringa in betydelsen av begreppen och skapa förståelse för dess ideologiska grund och därmed följa den begreppsmässiga utvecklingen i relation till välfärdspolitikens förändring.

2.3 Material

Mitt empiriska material består av statliga offentliga utredningar som behandlar välfärdspolitiska frågor från 1950-talet fram till 2000-talet, där jag gör nedslag varje decennium och läser cirka tio utredningar per årtionde. Jag läser dessa texter och undersöker om språket förändras i takt med att den ideologiska förändringen sker. Jag letar efter ord och begrepp som fungerar synonymt med begreppet klass och som syftar till social kategorisering. Jag anser att denna typ av offentliga texter på ett bra sätt skildrar rådande uppfattningar och föreställningar om medborgares socioekonomiska situation hos den politiska offentligheten. Statens offentliga utredningar behandlar och tolkar politik rörande samhällsgrupper, utifrån dessa texter anser jag därför att det är lämpligt och högst möjligt att dra slutsatser gällande mina frågeställningar. De texter som jag kommer att studera är först och främst skrivna av politiker i riksdagen eller regeringen. Många utredningar är också gjorda av experter inom olika ämnesområden, dessa utredningar kommer jag inte att utesluta ur mitt material, dock låter jag dem fungera som stöd för de resultat jag tycker mig få av mitt primära material. Detta på grund av att jag i huvudsak är intresserad av svensk politik och därmed anser att politiker i första hand ska svara för det offentliga politiska begreppsanvändandet. Samtidigt är det ett alldeles för drastiskt beslut att utesluta utredningar gjorda av experter då dessa också säger något om det offentliga politiska språket i och med att de är gjorda för staten och anses i dessa fall representera den.

Som hjälp för att svara på min frågeställning och skapa förståelse och sammanhang åt empirin kommer jag, som tidigare nämnt, hämta teoretisk information från läsning av betydelsefull forskning. Min teorianknytning omfattar litteratur gällande svensk politisk historia i allmänhet och välfärdspolitisk historia i synnerhet. Det är min förhoppning att den forskning som jag har valt att lyfta fram i analysen bidrar med att fördjupa och vidare belysa mitt problemområde.

3 Kategorisering, språk och ideologisk förändring i den välfärdspolitiska diskursen

Criticism is not an innocent discipline, and never has been. [...] For criticism has a history, which is more than a random collocation of critical acts. [...] It has its own relatively autonomous life, its own laws and structures (Eagleton, 2006: 17).

Terry Eagleton redogör i citatet ovan för den kritiska ideologianalysens essens, det kritiska förhållningssättet till texten där det ständiga sökandet efter ideologin alltid är närvarande i en analys skapad av väl genomtänkta tillvägagångssätt. Kritisk ideologianalys strävar efter att förstå förhållandet mellan texten, dess sändare och mottagare samt söker kontinuerligt efter svar rörande den alltid, implicit eller explicit, närvarande ideologin (Eagleton, 2006: 16-17). Joan W. Scott menar att klass inte enbart skapas utifrån ett kollektivt klassmedvetande utan även ur ett komplext retoriskt system av associationer, imaginära konstruktioner och slutsatser. Klasskampens kärna ligger inte endast i medborgares olika materiella förutsättningar och deras motstånd mot detta, utan också i det språk inom vilken politik skapas (Scott, 1995: 156).

Det är med utgångspunkt i tanken att ideologi och politik skapas, uttrycks och förändras genom det skrivna språket som jag nu kritiskt granskar och tolkar de texter som är aktuella för mitt problemområde och sammanför dessa med teorier rörande svensk välfärdspolitik under efterkrigstiden. Mitt övergripande syfte i denna uppsats är att undersöka ideologiska förändringar och hur dessa återspeglas i statens offentliga utredningar. Jag gör en ideologikritisk analys där jag analyserar mitt material utifrån mina tre tidigare presenterade metodologiska frågor, vilka hjälper mig att synliggöra den ideologi som ryms i texterna. Statens offentliga utredningar läses alltså utifrån både ett politiskt sammanhang och ett textuellt sedan undersöks hur begreppsanvändandet gällande social och ekonomisk kategorisering i samhället kan sammankopplas med dessa kontexter.

3.1 Om välfärdspolitik och samhällsbygge i 1950-talets Sverige

I 1950-talets Sverige präglades det politiska beslutsfattandet av stora ambitioner att bygga ut välfärdssamhället på flera olika politikområden, däribland inom bostadspolitik, utbildningspolitiken och arbetsmarknadspolitik (Hadenius,

2002: 90-91). Även då jag i denna uppsats börjar min resa i svensk välfärdspolitisk historia i 1950-talet vill jag ändå understryka att många betydelsefulla reformer och beslut gällande välfärdspolitik genomfördes under tidigare decennier.

3.1.1 Första hälften av 1900-talet

Bergh klargör i *Den kapitalistiska välfärdsstaten* att de stora inkomstklyftorna mellan rika och fattiga medborgare i Sverige under 1900-talets början redan hade minskat vid början av 1950-talet, ett betydelsefullt arbete mot utjämning av inkomster och bekämpande av fattigdom genomfördes alltså under första hälften av förra seklet. Grundskolereformer samt tidiga fackföreningar och socialförsäkringar bidrog till stora förändringar mot det som kom att ligga till grund för den omtalade svenska jämlikheten (Bergh, 2007: 33-37). En central beståndsdel i svenskt politiskt jämlikhetsarbete har länge varit den generella välfärdspolitiken, vilket innebär att bidrag och annat ekonomiskt stöd inte är inkomstprövande utan omfattar alla medborgare oavsett materiella förutsättningar. Denna generella välfärdspolitik grundades till stor del under 1930-talet av den dåvarande socialdemokratiska socialministern Gustav Möller (Rothstein, 2006: 26, 210-211). Även andra viktiga komponenter i det som ofta kallas för ”den svenska modellen” bildades och formade landet innan 1950-talet, däribland blandekonomin och korporatismen (Bergh, 2007: 11-15). Socialdepartementets utredning *Samhället och barnfamiljerna* från år 1955 sammanfattar det välfärdspolitiska utgångsläget med dessa ord:

När de stora socialpolitiska reformerna började utformas på 30-talet, karakteriserades utgångsläget av massfattigdom och ekonomisk otrygghet. I denna situation var det naturligt att det primära målet blev att förebygga nöd, att garantera en ”minimistandard”. Förutsättningarna för reformverksamheten var delvis ideologisk, och den var ett uttryck för den ändrade inställningen till fördelningsproblemen, som växte fram som en följd av den politiska demokratin (SOU 1955:29, s. 90).

Mot bakgrund av den redan uttalade önskan om ett mer jämlikt samhälle etableras nu, i början av 1950-talet, det socialpolitiska arbetet där rättvisa levnadsförhållanden medborgare emellan sätts som en av de mest centrala frågorna på den politiska dagordningen.

3.1.2 Preventiv socialpolitik och jämlik arbetsmarknad

Författarna till boken *En ny Socialdemokrati* berättar att svenska välfärdsstaten fram till år 1965 främst ägnade sig åt att utveckla den generella välfärdspolitiken

och ta hand om de sociala problem som uppkom i och med den stora inflyttningen till städerna från landsbygden. Uppbyggnaden av folkhemmet utvecklades till en strävan efter ett starkt samhälle, både ekonomiskt och socialt, med en klart centraliserad förvaltning. I denna politiska utveckling förändrades den rådande politiska makten, det vill säga socialdemokratin, från att ha varit ett folkrörelseparti till att bli ett förvaltningsparti (Andersson, et al, 1992: 25).

Svensk politik under 1950-talet fokuserade mycket på preventiv socialpolitik och en effektiv men jämlik arbetsmarknad. Den preventiva socialpolitiken syftade till att förebygga och hindra att sociala problem, så som ohälsa och social utsatthet, utvecklades hos medborgarna. Arbetet för minskade klassklyftor och motverkande av dessa fortsatte med bland annat den arbetsmarknadspolitiska Rehn-Meidner-modellen (Bergh, 2007: 1). Denna var ett program framtaget av de två LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner och presenterades på en LO-kongress år 1951. Modellen avsåg att skapa en solidarisk lönepolitik som kännetecknades av principen om lika lön för lika arbete och centraliserade avtalsförhandlingar. Rehn-Meidner-modellen hade också en ambition att skapa en effektivare arbetsmarknad där olönsamma företag skulle vara tvungna att lägga ner på grund av att de anställdas löner numer var oberoende av företagets egna ekonomiska förutsättningar (Hadenius, 2002: 105).

3.1.3 Socialgrupper i centrum

När jag läser statens offentliga utredningar från 1950-talet finns tydliga anspråk på att politisera människors livsvillkor och förutsättningar. Utredningarna från socialdepartementet behandlar ofta frågor rörande bidrag till barnfamiljer, bostadspolitik och barnomsorgen.¹ Det är påfallande att centrala teman för utredningarna ofta handlar om social trygghet och rättvis fördelning mellan medborgare. Begreppet klass förekommer men används inte särskilt frekvent i texterna, det begrepp som i stället finns representerat i de flesta utredningar som behandlar olika samhällsgrupper är socialgrupp. Texterna hänvisar till socialgrupper i de fall där en explicit distinktion krävs för att förtydliga socioekonomiska skillnader mellan samhällsgrupper. Socialgrupperna var tre stycken men utredningarna fokuserar främst på socialgrupp I och socialgrupp III, de med högst levnadsstandard och de med lägst. Nedan kommer två citat som illustrerar hur begreppet vanligtvis användes. Det första handlar om de medborgare vilka nyttjar förskolor och är hämtat ut socialdepartementets utredning *Daghem och Förskolor* från 1951.

Med hänsyn till att den missuppfattningen på sina håll ännu råder, att förskolorna endast besöktes av barn till de mera välsituerade, må påpekas att vid den tidigare berörda undersökningen 1944-45 [...] framgick, att 47 % av förskolornas barn

¹ Från 1950-talet har jag läst följande utredningar: SOU 1951:15, SOU 1954:3, SOU 1955:29, SOU 1956:47, SOU 1957:49, SOU 1958:34, SOU 1959:44.

kunde hänföras till socialgrupp III och endast 22 % till socialgrupp I (SOU 1951:15, s. 71).

Det andra citatet är från en utredning av socialdepartementet från 1954 där man behandlade kollektivhusen och dess boende och använde sig av både begreppen socialgrupp och klass.

Som man kan förmoda, bebos kollektivhusen i huvudsak av personer med yrken hänförliga till socialgrupp I och II. Till socialgrupp III har hänförts endast sammanlagt 23 personer. Praktiskt taget kan man därför påstå att arbetarklassen i huvudsak inte frekventerat kollektivhusen som hyresgäster (SOU 1954:3, s. 62).

Socialgrupp var ett vanligt begrepp på 1950-talet, värt att anmärka är också att språket överlag är mycket annorlunda från i dag då exempelvis samhällets mest utsatta medborgare som missbrukare, hemlösa och prostituerade benämndes som lösdrivare och kriminellt asociala. I bland annat utredningen *Socialpolis och kvinnlig polis* från 1958, som analyserar brottsförebyggande arbete och polisernas behov av utbildning i sociala frågor, behandlas lösdriveri och asocialitet. Lösdriveri var sedan länge förbjudet (SOU 1958:34, s. 16), men det kan tänkas att det var först nu, på 50-talet, som staten lade ner mycket tid och resurser på att förbygga att medborgare hamnade i dessa utsatta livssituationer. Den politiska kontext vilken utredningarna producerades inom kännetecknades av utbyggnad av den sociala välfärden, detta synliggörs även i texterna på så sätt att de ofta lyfter fram samhällets sociala problem och ojämlika förhållanden för att sedan arbeta fram någon form av förslag till förbättrad politik.

3.1.4 Tankar och teorier kring begreppet socialgrupp

Så statliga texter använde sig flitigt av begreppet socialgrupp under 1950-talet, men vad har detta för betydelse för förståelsen av svensk dåtida politik? Säger begreppsanvändandet något om den dominerande ideologin och vad betyder egentligen begreppet socialgrupp?

Socialgrupp är en term som främst användes innan 1950-talet för att definiera en persons position i samhället ur social och ekonomisk synpunkt. I Sverige har indelningen i socialgrupper till stor del fokuserat på kriterier så som utbildning och yrke, men i definitionen ingår även kriterier av mer social karaktär. Konstruktionen av socialgrupper gjordes så tidigt som år 1911 och var då ett sätt att underlätta för samhällsvetenskapliga undersökningars genomförande. Socialgrupp I utgörs av överklassen och den högre medelklassen, till socialgrupp II räknas bönder och småföretagare och socialgrupp III inbegriper arbetarklassen och småbrukare. Även de som inte förvärvsarbetade delades in i de olika grupperna beroende på deras socioekonomiska status (Erikson, 1984: 32-33). Socialgrupp är inte enbart en definition av en persons ekonomiska situation, utan talar även om vilka sociala förutsättningar individen har i samhällslivet, jag definierar därför detta begrepps innebörd som brett med en inkluderande ambition

som syftar till att synliggöra samhällsgruppers levnadsvillkor. Velfärdspolitiken under 1950-talet byggde mycket på att politisera stora delar av människornas liv, att göra staten ansvarig för deras hälsa, sjukvård, barnomsorg, utbildning, yrke etcetera. Det är därför inte otroligt att tänka sig att begreppet socialgrupp på ett tillfredställande sätt rymde de kategorier som politiken ämnade vara del av. Den rådande ideologin uttrycks då genom ordval som på bästa sätt reflekterar de ideologiska utgångspunkterna, socialgrupperna var en del av folkhemmet och utgjorde velfärdsstatens medborgare. Utredningarna analyserade ofta medborgarnas samhälleliga förutsättningar och velfärdsstatens sociala ansvar, detta perspektiv på politik kan ha krävt ett begrepp för socioekonomisk indelning som rymde fler kategorier än de ekonomiska, begreppet socialgrupp reflekterar ambitionen om just det velfärdspolitiska ansvaret och insikten om medborgares skillnader i social utsatthet eller privilegier.

3.2 Studentuppror och fortsatt utbyggnad av den offentliga sektorn

Den svenska politiken under 1960-talet kännetecknas av stora politiska diskussioner av starkt ideologisk karaktär. Decenniet inleddes med fortsatt stabil socialdemokratisk hegemoni och en relativ lugn politisk debatt (Hadenius, 2002: 142). Klassröstandet var starkt (Oskarson, 1994: 55-56) och utbyggnaden av den offentliga sektorn fortsatte. Stig Hadenius sammanfattar de politiska förhållandena så här:

Under första delen av 1960-talet hade socialdemokraterna tillsammans med kommunisterna en stabil majoritet i riksdagen. [...] Stat och kommun skulle ge medborgarna utbildning, sjukvård, trygghet på ålderdomen och en god bostadsstandard (Hadenius, 2002: 132).

Den offentliga sektorn ökade kraftigt i takt med att allt högre krav på den politiska offentligheten ställdes från flera håll. Mot slutet av 1960-talet börjar det riktas ett missnöje mot den politiska makten och vänstervindar blåser i stora delar av västvärlden (Andersson, et al, 1992: 23, 26).

Kommunvalet 1966 avspeglade missnöjet mot socialdemokratin, vänstern kritiserade den rådande politiska makten och velfärdspolitiken ifrågasattes kraftigt. Våren 1968 ägde ungdomsrevolten och studentupproret rum där man bland annat kritiserade en utbildningsreform som upplevdes som ett steg närmare näringslivet och där protester mot att socialdemokratin skulle ha blivit kapitalistiskt och borgerligt genomfördes. Överlag kritiserades socialdemokraterna hårt för hela det aktuella samhällsklimatet vilket medförde att partiet försökte skapa politiska förändringar mot det socialistiska hållet. I slutet av decenniet ifrågasattes förtroendet för socialdemokraterna som ett parti med grund

i arbetarrörelsen efter att ett antal strejker på arbetsmarknaden genomförts (Hadenius, 2002: 135, 142, 149).

3.2.1 Med ett intresse för klassbegreppet

I de utredningar från 1960-talet som jag tagit del av² finns många analyser av den utveckling som Sverige gjorde ekonomiskt och socialt under första hälften av 1900-talet. Ofta refererar texterna till det tidigare svenska samhället och den förändring som skett efter kriget. Många av de reformer som kom och de politiska aktiviteter som var vanliga under förra decenniet utvärderas nu med fokus på fortsatt och förbättrad verksamhet. Exempelvis gjorde Ecklesiastikdepartementet år 1961 utredningen *Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet* som utvärderade och analyserade den folkbildningsaktivitet som ökade kraftigt under 1950-talet, i denna skrevs att ”studiecirkeln som studieform har börjat tillämpas i nya socialgrupper” (SOU 1961:44, s. 114). Begreppet socialgrupp finns således kvar i det offentliga politiska språket och var vanligast i utredningarna fram till de sista åren under 1960-talet. I utredningen *Ökat stöd till barnfamiljerna* från socialdepartementet år 1964 används socialgrupper som socioekonomisk indelning på familjer, nedan presenteras familjernas olika motiv för begränsat barnantal.

Arbetsbördan är vidare mest framträdande som motiv inom socialgrupp 1, där även hustruns förvärvsarbete angivits som orsak oftare än inom övriga grupper. De ekonomiska motiven är mest framträdande inom socialgrupp 3 (SOU 1964: 36, s. 28).

Många texter anger en önskan om att skapa politik som förebygger sociala problem, den samhälleliga helhetsbilden är framträdande och av stor betydelse, socialpolitik ska verka framåtblickande och inte endast finnas i nuet.

Mot slutet av 1960-talet gör klassbegreppet sin språkliga ankomst i statens offentliga utredningar. I *Allmän arbetstidslag* från socialdepartementet från år 1968 analyseras den nya arbetstidslagen samt de politiska motiven för denna. Här används begreppet klass på följande vis:

I propositionen uttalas att åttatimmarsdagen hade för arbetarna blivit en symbol för rätten att leva under förhållanden som principiellt jämställde dem med övriga samhällsklasser (SOU 1968: 66, s. 79).

Utredningen *Om sexuallivet i Sverige* från utbildningsdepartementet år 1969 är ett exempel på hur begreppet socialgrupp och begreppet klass användes parallellt med varandra. Utredningen inleds med att redogöra för de definitioner som

² Från 1960-talet har jag läst följande utredningar: SOU 1961:38, 44, SOU 1962:16, SOU 1963:48, SOU 1964:36, SOU 1967:52, SOU 1968:66, SOU 1969:2.

kommer att användas i texten, vi får här veta att socialgrupper var en *tidigare* gängse definition av människors socioekonomiska status och att man nu i stället använder klassbegreppet som utgår från begreppen arbetarklass, medelklass och överklass. I citatet nedan ges ett exempel på hur klassbegreppet användes.

De högre samhällsklassernas barn debuterar sexuellt något senare än andra. [...] Dessa klasskillnader i sexualdebuten finns både i den äldre och den yngre generationen och minskar inte för de yngre (SOU 1969: 2, s. 34).

Fem sidor senare återkommer likväl socialgrupperna ändå.

Andelen som haft mer än en person som samlagspartner den senaste månaden är lika i olika socialgrupper (SOU 1969: 2, s. 39).

De två begreppen existerar parallellt och verkar fungera synonymt med varandra under 1960-talet. Förändringen i begreppsanvändandet är överlappande, men infinner sig med säkerhet under 60-talets slut. I de texter jag läst framkommer att socialgrupp och klass används för att beskriva samma fenomen, de olika sociala och ekonomiska grupperna i samhället. Indelningen i samhällsgrupper sker utifrån generösa definitioner som verkar inkluderande och avser omfatta både sociala och ekonomiska förhållanden.

Varför började man då förändra språket genom att även använda klassbegreppet? Kanske finns det en koppling till den förändring inom politiken som skedde under slutet av decenniet och den dåvarande önskan från den rådande politiska makten att uppvisa en tydligare socialistisk profil. Klassbegreppet, som har rötter i den socialistiska klasskampen, kunde möjligtvis komma att bidra till ökad trovärdighet till socialdemokraternas mer radikala vänsterambition.

3.3 1970-talets ekonomiska problem och början på ideologisk förändring

År 1970 var Sverige världens fjärde rikaste land och en av de mest inkomstjämlika nationerna i världen. Det kommande decenniet skulle dock bryta denna trend och kom att vara början på en fundamental ideologisk förändring i svensk välfärdspolitik. Ekonomiskt sett var 70-talet ett mörkt årtionde, tillväxten sjönk kraftigt och inflationen ökade, men andra politikområden fungerade bättre, exempelvis arbetsmarknadspolitiken. Den låga arbetslösheten under 70-talet förklaras bland annat med att expansionen av den offentliga sektorn ledde till att fler människor fick arbete (Bergh, 2007: 44, 46-48, 52). Valet 1976 resulterade i borgerlig regering med centerpartistisk styrning, socialdemokraternas hegemoni var brutet efter 44 år vid makten (Hadenius, 2002: 164).

Under början av 70-talet var utbyggnad av socialpolitiken och den offentliga sektorn socialdemokraternas främsta metod för att öka den samhälleliga jämlikheten då välfärdspolitiska reformer ansågs vara de viktigaste medlen för den solidariska samhällsutvecklingen. Denna ideologiska inställning förändras och tonas ner mot slutet av årtiondet och framför allt under början av 1980-talet (Svallfors, 1985: 37). Enligt Maria Oskarson förändras också svenska medborgares klassidentifikationer under samma år. Medelklassidentifikationen sjönk mellan åren 1968 och 1976 men ökade mellan 1976 och 1988. Arbetarklassidentifikationen minskade från 1968 till 1988. Oskarson menar att det finns en skillnad mellan en persons klassidentifikation och hans eller hennes objektiva klasstillhörighet. Sett ur detta perspektiv har sambandet mellan klassidentifikation och objektiv klasstillhörighet varit konstant för medelklassen, men försvagats för arbetarklassen (Oskarson, 1994: 120). Den ideologiska förändring som sker under 70-talets slut i samband med borgerlig regering och förändrad socialdemokrati verkar vara förankrad hos både den politiska offentligheten och hos medborgarna.

3.3.1 Solidaritet och framtidsdrömmar

Utredningarna från 1970-talet³ är i väldigt stor utsträckning genomförda av experter, akademiker och sakkunniga. Jag har varit noga med att undersöka eventuella skillnader mellan dessa och andra utredningar skrivna av riksdagen eller regeringen, men inte funnit några tydliga sådana. Utredningarna från socialdepartementet, utbildningsdepartementet och bostadsdepartementet handlar över lag vanligtvis om fortsatt social utjämning och strävan efter jämlika och solidariska levnadsvillkor i samhället. I utredningen *Studiestöd åt vuxna* från 1974 sammanfattar utbildningsdepartementet de senaste årens utbildningspolitiska arbete så här:

Utbildningspolitiken under de senaste årtiondena kännetecknas av en strävan efter att tillgodose ökad efterfrågan på utbildning samt att skapa en jämnare social och ekonomisk fördelning mellan individerna i samhället (SOU 1974:62, s. 144).

Något förvånande är begreppet socialgrupp fortfarande ett mycket vanligt ordval gällande medborgares indelning i social och ekonomisk grupp. Begreppet klass, som blev vanligare under slutet av 60-talet, förekommer ofta även under 70-talet men verkar fortfarande inte vara ett självklart begrepp att använda. Många texter från detta decennium använder sig också av både begreppet socialgrupp och begreppet klass i samma utsträckning och för samma syfte. Ett exempel på detta är utbildningsdepartementets utredning *Val av utbildning och yrke* från 1971. På sidan 273 läser vi följande:

³ Från 1970-talet har jag läst följande utredningar: SOU 1971:61, 77, SOU 1972:91, SOU 1974:18, 41, 62, SOU 1977:31,38, SOU 1978:60, SOU 1979:41.

[...] politiska sympatisörer kan utgöra symptom på individens uppfattning om sin subjektiva klasstillhörighet (SOU 1971:61, s. 273).

Tre sidor senare definieras socialgrupp och klass som samma sak.

Bland studerande från socialgrupp I och II sker emellertid en förändring perioden 1964 till 1968 genom att andelen socialistiska sympatisörer ökar kraftigt, vilket främst gäller studerande från överklass och övre medelklass, dvs. socialgrupp I (SOU 1971:61, s. 276).

Socialgrupp är som begrepp något vanligare än klass, dock finns det utredningar från dessa år som i första hand använder sig av klassbegreppet. En sådan utredning är socialdepartementets *Barnen i framtiden* från år 1979 där ett framtidssamhälle tjugo år senare formuleras på detta sätt:

Klassamhället är nu inte så utpräglat, löne- och utbildningsskillnaderna har blivit mycket mindre betydelsefulla, jämställdheten mellan könen är nu realitet (SOU 1979:41, s. 28).

Svensk politik under 1970-talet utmärktes av stora förändringar, både ekonomiska och ideologiska, dessa förändringar är dock inte lätta att urskilja i de offentliga utredningar som jag läst. På det hela taget är skillnaderna från 60-talets texter inte speciellt stora, både begreppet klass och socialgrupp som uttryck för social och ekonomisk kategorisering finns närvarande i språket och förväntningarna och analyserna av välfärdssamhället ligger till grund för utredningar.

3.3.2 Från socialgrupp till klass, 1950-tal till 1970-tal

Begreppet klass har i första hand utvecklats i marxistisk teori där samhällets medborgare delas in i olika klasser beroende på deras position i produktionsprocessen. Dessa samhällsklasser har olika politiska intressen och olika materiella förutsättningar vilket ligger till grund för den konflikt som finns mellan dem, denna intressekonflikt har betydelse för välfärdsstatens utformning (Svallfors, 1985: 13). Enligt Maria Oskarson är klass ett sociologisk-strukturellt begrepp som har förankring på både individnivå och strukturnivå. De två nivåerna hänger ihop och påverkar varandra, men existerar främst inom olika kontexter. När man som forskare studerar samhällsfenomenet klass är det därför viktigt att man är medveten om vilket perspektiv som är det centrala för studien (Oskarsson, 1994: 23, 26-27). Då min uppsats undersöker hur begreppsanvändandet har förändrats i offentliga utredningar samt kopplar detta till hur svensk politik har förändrats ideologiskt under samma tidsperiod är således min ansats att studera klass på ett strukturellt och politiskt plan.

Min ambition är att förbinda det offentliga språket med ideologisk välfärdspolitik och därmed lyfta fram ett brett perspektiv på ideologisk

förändring. Enligt Terry Eagleton utgörs centrala delar hos ideologin av förmågan att skapa mening åt det politiska och sociala livet. Ideologin legitimerar politisk makt och skapar dominerande föreställningar om sociala grupper och klasser (Eagleton, 1991: 1). Det är därför viktigt för uppsatsens tyngd att studera den implicita eller explicita ideologin som finns i statens offentliga utredningar och att hitta klasspolitikens essens.

Statens offentliga utredningar under 50-, 60- och 70-talet använder både begreppet klass och begreppet socialgrupp och som jag läser betydelsen av begreppen finns det många likheter mellan dem. Både klass och socialgrupp har en inkluderande innebörd i den bemärkelsen att de samhällsgrupper som begreppen syftar till kategoriseras utifrån både sociala och ekonomiska förutsättningar. Denna inkluderande och vida definition av samhällsgrupper utgör också, utifrån språket, möjligheter för kollektiva politiska identiteter som grund för organisering. Klassbegreppet har möjligtvis större förankring i yrkestillhörighet än vad socialgruppsbegreppet har, i utredningarna används dock båda som företeelser och konsekvenser av samma strukturella samhällsliv där medborgare inte själva har full möjlighet att välja sin socioekonomiska tillhörighet. Jag uppfattar både klass och socialgrupp som begrepp syftande till att synliggöra människors position i stora delar av samhällslivet, socialt som ekonomiskt. Detta medför en vid definition av den socioekonomiska kategoriseringen där medborgares livssituation inte endast uttrycks genom ekonomiska förhållanden utan även genom den sociala positionen i andra samhälleliga maktförhållanden. Jag utläser ur de offentliga texterna under efterkrigstiden fram till 1980-talet att det finns en uttrycklig målsättning att expandera den offentliga sektorn och skapa sociala och ekonomiska trygghetssystem för samtliga medborgare, den här politiska ambitionen genomsyrar alltså både texterna, den konkreta välfärdspolitiska utvecklingen samt begreppsanvändandet i utredningarna. Jag finner det lustigt att både klass och socialgrupp förekommer i texterna som synonymer och har inte funnit någon given förklaring av förekomsten av detta. Överlag har jag funnit mycket lite forskning om begreppet socialgrupp, möjligtvis är detta inte något akademiskt begrepp utan snarare politiskt. Klassbegreppet är däremot sammanbundet med både politiken och akademien varför jag har lättare att föra en teoretisk diskussion kring detta begrepp.

3.4 Förändring i det politiska klimatet

Svensk politik under 1980-talet kännetecknas av ideologiska förändringar som i stor utsträckning riktades mot välfärdsstaten. Socialdemokraterna kom åter till makten efter valet 1982, men väljarstödet var under 80-talet inte lika starkt som tidigare. Om 60- och 70-talets politiska debatt präglats av vänsterideal, utmärks 80-talet av nyliberalistiska idéer och ambitioner. Oppositionspartierna ville öka privatiseringarna inom bland annat skola och sjukvård och debatten fokuserade mindre på välfärdssamhället och mer på konkurrens och effektivitet (Hadenius,

2002: 176, 182-185). Hadenius beskriver 80-talets politiska utveckling med följande rader:

Det skedde en förändring i det politiska klimatet under 1980-talet. [...] Typiskt var också att det allt mera sällan talades om centrala samhälleliga lösningar på det sociala området. Istället var ord som alternativ, konkurrens, privatisering och frivillighet mer gångbara (Hadenius, 2002:199).

Olika beslut som kom att påverka politiken mot en mer nyliberal riktning var liberaliseringen av valutamarknaden och skattereformer som minskade progressiviteten i skatten. Under 80-talet påbörjades en utbredd diskussion om avregleringar på flera politikområden och inslag av marknadsekonomi blev allt vanligare (Bergh, 2007: 65-68, 83). I *En ny socialdemokrati* framgår att socialdemokraterna under 1980-talet var med om en ideologisk förvirring, gamla politiska mål och medel byttes ut mot mer högerinspirerade och många i partiet upplevde att socialdemokraterna inte längre var förankrad i den ursprungliga rörelsen utan förändrades mot en mer liberal hållning. Den offentliga sektorns dåliga ekonomi medförde också oroligheter i den politiska debatten (Andersson et al, 1992: 32-33, 102). Lennart Lundquist beskriver i boken *Demokratins väktare* hur svensk offentlig förvaltning sedan mitten av 1970-talet börjat intresserad sig mer för ekonomivärden på bekostnad av demokrativärden. Denna utveckling tog sedan fart under 80-talet då ekonomismen blev starkt integrerad i den offentliga sektorn med inspiration från den privata sektorn (Lundquist, 1998: 136-137). Den ideologiska förändringen i svensk politik under 1980-talet uttrycks också i statens offentliga utredningar.

3.4.1 Ändrat fokus och nya begrepp

Under 1980-talet⁴ förändras begreppsanvändandet gällande sociala och ekonomiska grupper i statens offentliga utredningar, från att under tidigare decennier ofta ha använt sig av begrepp som socialgrupp och klass börjar man nu uttrycka sig med andra ord. Exempel på relativt nytillkomna ord och begrepp som ofta används är ”socioekonomiska grupper”, ”inkomstgrupper” och ”inkomstlägen”. I utredningarna fokuseras det ofta på lönen och den faktiska inkomsten som grund för samhälleliga problem, segregation eller sociala skillnader. Som i citatet nedan angående barns vistelsetider på daghem:

Barn till lågavlönade och barn med ensamstående föräldrar hade längre vistelsetider än andra (SOU 1981: 25, s. 102).

Eller som orsak till bostadsmässig segregering:

⁴ Från 1980-talet har jag läst följande utredningar: SOU 1981:25, SOU 1983:1,14, 31, SOU 1984:35, SOU 1986:20, SOU 1989:51, 67.

De attraktiva bostadsområdena är ofta småhusområden eller låghusområden med en fast befolkning med relativt hög inkomst. [...] I andra områden finns en stor andel människor med låg inkomst och sociala problem (SOU 1981: 25, s. 160).

Begreppet socialgrupp förekommer även under 80-talet, men synnerligen sällan. Det begrepp som jag upplever har ersatt socialgrupp är begreppet socioekonomisk grupp. Detta begrepp utarbetades av statistiska centralbyrån och användes i flera undersökningar rörande människors ekonomiska och sociala förhållanden (SOU 1983: 14, s. 34-35). I utredningen *Barn kostar...* från 1983 formuleras betydelsen av socioekonomisk grupp på följande sätt:

I inkomstfördelningsundersökningarna användes begreppet ”socioekonomisk grupp” för att ge en bild av den sociala, ekonomiska och utbildningsmässiga situationen för olika grupper (SOU 1983: 14, s. 42).

I en utredning från 1984 ges inget försök till att sammanfatta medborgares olika sociala och ekonomiska förutsättningar, utan där räknas i stället de olika grupperna upp var för sig:

Detta bredare sammanhang kan närmast sammanfattas i utgångspunkten att *barnens villkor är föräldrarnas villkor*. Vi anser det viktigt att fokusera vad detta innebär [...] t.ex. för utsatta grupper som invandrare, den växande gruppen av enförälderfamiljer, grupper som slås ut på arbetsmarknaden, den ökande gruppen som drabbas av nyfattigdom osv. (SOU: 1984: 35, s. 147).

Således händer det någonting i begreppsanvändandet under 1980-talet, det tidigare så ofta förekomna begreppet socialgrupp blir nu mycket ovanligt och kan tänkas ha ersatts med begreppet socioekonomisk grupp. Begreppet klass förekommer inte alls i de utredningar jag tagit del av, i stället används ofta ord som explicit bygger på medborgares lön eller inkomst. Det så ofta förekommande snäva begreppsanvändandet för kategorisering i samhället är nytt för detta decennium och implicerar en fokusskiftning från det breda och mer socialpolitiska värdesättandet till en tydligare ekonomisk orientering som begränsar den sociala indelningen. Den språkliga förvandlingen fortsätter under 1990-talet i takt med de ideologiska förändringar som nu fortsätter att utvecklas i välfärdsstaten.

3.5 Ekonomisk kris och marknadstänkande

Stora ekonomiska problem och hög arbetslöshet inledde Sveriges 1990-tal. Detta är årtiondet som visade att landet inte längre var bäst i världen på välfärdspolitik, löftet om evig trygghet, vård och omsorg kunde inte längre hållas. Hela decenniet präglades av den ekonomiska situationen och de liberala influenserna i politiken

medförde att utbrett marknadstänkande. Många reformer, exempelvis pensionsreformen, kom att bidra till ett nytt välfärdsystem med grund i både politiken och marknaden (Pierre – Rothstein, 2003: 136, 145).

1990-talet medförde stora omorganiseringar och förändringar av den offentliga sektorn som syftade till att öka valfriheten och effektiviteten i välfärdspolitiken. Tanken var att välfärdsproduktionen inte längre skulle vara beroende av offentlig regi, i stället skulle privata och offentliga producenter konkurrera om utförandet, detta avsåg att innebära större effektivitet, valfrihet och mångfald. Beställar-utförarmodellen infördes under tidigt 1990-tal och gick ut på att politiker beställer en verksamhet som antingen utförs av förvaltningen eller handlas upp på marknaden. Effektivitet och valfrihet var ledord som styrde den förändrade offentliga sektorn (Bergh, 2007: 77-78).

Moderaterna tog över makten efter valet 1991 och genomförde en rad reformer mot en mer liberal och högervinklad politik, exempelvis verkställdes en omläggning av skattesystemet som bland annat innebar avskaffande av förmögenhetsskatten samt sänkta skatter på kapitalinkomst. Det främlingsfientliga partiet Ny demokrati kom in i riksdagen efter valet 1991 och högerideologin var således starkt förankrad i det svenska samhället i stort. År 1994 gick Sverige med i EU och socialdemokraterna vann åter tillbaka makten i riksdagsvalet. För att rädda landets ekonomi bedrevs en politik som innebar stora nedskärningar och kraftiga besparingar i den offentliga sektorn. Många uttryckte missnöje över socialdemokraternas politik och menade att partiet gått mer åt höger än vad som var önskvärt. Sverige togs dock ur den ekonomiska kris som inledde decenniet (Hadenius, 2002: 201, 204, 222-224).

Enligt Lundquist bidrog de många och omfattande reformerna i den offentliga sektorn till en negligering av demokratin och en utvidgning av ekonomismen inom politiken (Lundquist, 1998: 143). Den ideologiska förändringen i svensk politik som börjar utvecklas mot slutet av 1970-talet är som starkast under 90-talets marknadsorienterade politik.

3.5.1 De inkomstrelaterade begreppens decennium

Under alla årtionden under efterkrigstiden är det relativt vanligt med kategorisering av samhällsgrupper som tydligt fokuserar på inkomstförhållanden, så som ”inkomstnivå”, ”inkomstskikt”, ”inkomstklasser” eller ”hög- och låginkomsttagare”. De inkomstrelaterade begrepp som under 1980-talet blev mycket vanliga, och som vi kommer att se fortsätter att dominera språket, förekom även under de tidiga decennierna, dock inte lika ofta som de då mest använda begreppen socialgrupp eller klass. Den stora skillnaden som sker i begreppsanvändandet i statens offentliga utredningar är den tydliga frånvaron av socialgrupp eller klass som infinner sig efter 1970-talet och den stora användning

av begrepp som i större utsträckning inriktar sig på medborgares olika ekonomiska förhållanden som i stället tar vid⁵. År 1990 använder man sig bland annat av begreppet inkomststandard 1 eller 2 i utredningen *Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigande barn*, även fokus på låg- eller höginkomsttagare är vanligt, som i följande citat: ”Enligt vår mening är det viktigt att låginkomsttagargruppernas speciella problem uppmärksammas” (SOU 1990: 8, s. 56). När texterna behandlar frågor om olika gruppers levnadsvillkor koncentreras ofta kategoriseringen av medborgare och problematiken kring denna till själva inkomstförhållandena snarare än sociala förhållanden eller kombinationen mellan dessa. Som i citatet nedan från utredningen *Tillvarons trösklar* från 1994.

Den långsiktiga utvecklingen mot en allt jämnare inkomstfördelning bröts dock 1982 och sedan dess har inkomstskillnaderna ökat. Detta beror i huvudsak på att höginkomsttagarnas arbetsinkomster ökat snabbare än låginkomsttagarnas (SOU 1994: 77, s. 53-54).

Inte ovanligt är också att de inkomstrelaterade begreppen varvas med begrepp grundande i socioekonomisk kategoriseringen. Som i utredningen *Välfärd i verkligheten – pengarna räcker inte!* som analyserar hur välfärdspolitiken fungerar i praktiken.

Det är [...] centralt att kartlägga de resurser som riktas till låginkomst- och höginkomstområden. Det är dessutom av avgörande betydelse att se vilken struktur stödet har i de olika områdena, och om den sk verksamhetsnära personalen dimensionerats volymmässigt i proportion med de socio-ekonomiska omständigheter som råder i de olika områdena (SOU 1997: 24, s. 19).

I utredningarna från 1990-talet förekommer begreppet socialgrupp och klass mycket sällan, istället fortsätter de mer snäva inkomstrelaterade begreppen att dominera språket, begrepp som i någon konstellation innefattar ordet socioekonomi fortsätter att figurera i texterna, dock något mer sällan än de inkomstrelaterade. Begreppsanvändandet förändras således starkt samtidigt som de ideologiska förändringarna i välfärdspolitiken fortsätter att utvecklas. Statens offentliga utredningar skiftar fokus från att analysera samhällsgrupper utifrån inkluderande definitioner, så som socialgrupp eller klass, till att koncentrera kategoriseringen utifrån de mer snäva definitionerna endast grundade i gruppernas inkomster. Inkomstrelaterade begrepp är snäva också i den bemärkelsen att de endast omfattar de som har en inkomst. De ekonomistiska principerna som följer den marknadsorienterade välfärdspolitiska utvecklingen genomsyras även det språk som brukas i texterna.

⁵ Från 1990-talet har jag läst följande utredningar: SOU 1990:8, 48,49,80, SOU 1991:46, SOU 1992:19, SOU 1993:43, SOU 1994:77, SOU 1997:24, 85, SOU 1998:43, SOU 1999:66,137.

3.6 Den offentliga servicen och dess kunder

Sverige tog sig ur den ekonomiska krisen och 2000-talet inleds med balans i den offentliga ekonomin. Dock finns fortfarande problem med sysselsättningen och utanförskap i arbetslivet och välfärdsstaten har nya utmaningar att hantera, bland annat den åldrande befolkningen och internationella rörligheten (Bergh, 2007: 130). Sverige är fortfarande det OECD-land där den offentliga sektorn spelar störst roll i välfärdspolitiken, däremot har den offentliga verksamheten, som tidigare nämnts, genomgått flera organisatoriska och ideologiska förändringar. Decentraliseringen är omfattande och gränserna mellan de privata och offentliga sfärerna har blivit otydligare. De organisatoriska strukturomvandlingarna har ägt rum samtidigt som den ideologiska omsvängningen mot mer liberalpolitiska ideal har inträffat (Nilsson, 2002: 59). Några år in i 2000-talet kan vi konstatera att utvecklingen mot ökat marknadsinflytande i välfärdspolitiken fortsätter samtidigt som välfärdsstaten fortsätter att vara relativt stark. Kraven på marknadslösningar, förbättrad effektivitet och flexibilitet i den offentliga servicen är stora och välfärdssektorernas styrning i marknadsmodeller är nu etablerad verksamhet. Detta innebär en förändrad syn på välfärdspolitikens relation till medborgarna där välfärdspolitik betraktas som service och medborgare som kunder och där utbud, efterfrågan och konkurrens styr den offentliga sektorns verksamhet (Pierre – Rothstein, 2003: 7, 14, 18).

I riksdagsvalet år 2006 vann moderaterna och den borgerliga alliansen makten och högeridealen i svensk politik är tydlig i exempelvis de reformer som den nya regeringen genomför. Exempel på nya politiska åtgärder är sänkta inkomstskatter och företagsfrämjande reformer (Gunnarsson, 2006). Andra förändringar i välfärdspolitiken är högre avgifter i arbetslöshetsförsäkringen och fler karensdagar, dessa åtgärder är tänkta att skapa drivkraft och incitament för fler människor att arbeta (Regeringen, 2007/08: 118).

3.6.1 Fortsatt väg mot ett mindre konfliktfyllt språk

Under de första åren in på 2000-talet⁶ kretsar många utredningar kring ledorden valfrihet, effektivitet, flexibilitet och frihet. Texterna diskuterar bland annat hur välfärdspolitiken kan förändras och nya reformer inom exempelvis arbetsmarknaden, utbildningsväsendet och vården kan utvecklas till att bidra till en förändrad välfärdspolitik. Begreppsanvändandet gällande social och ekonomisk kategorisering är knappt märkbart förändrad sedan 90-talet. Begreppen låg- och höginkomsttagare samt socioekonomisk förutsättning eller socioekonomisk ställning är fortfarande mest representerade, jag tycker mig dock ana en ökning i

⁶ Från 2000-talet har jag läst följande utredningar: SOU 2002:58, SOU 2003:19, SOU 2004:48, 70, SOU 2006:7, 22, SOU 2008:37,38.

användandet av begrepp som bygger på ordet socioekonomi. I följande två citat visas exempel på vanliga formuleringar gällande kategorisering av samhällsgrupper. Det första kommer från integrations- och jämställdhetsdepartementets utredning *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning* från år 2006.

Vad som snarare spelar roll för studieresultaten är skillnader i familje- och utbildningsbakgrund, språkfärdigheter i hemmet, socioekonomisk ställning och föräldrarnas arbetsmarknadsanknytning (SOU 2006: 22, s. 682).

Jag vill här göra klart att det finns en viktig skillnad mellan exempelvis begreppen klass eller de tre socialgrupperna och begreppet socioekonomisk ställning. Det senare har ingen potential till kollektivt identitetsskapande eller organisering. En socioekonomisk ställning eller förutsättning visar visserligen på både sociala och ekonomiska villkor men kan inte som självständigt begrepp ligga till grund för en politisk identitet och omöjliggör då för politisk organisering. Statens offentliga utredningar fungerar självklart inte som den enda diskursiva makten i samhället, dock sänder texterna viktiga signaler rörande de grundläggande föreställningar om sociala grupper som ryms inom den dominerande ideologin.

Det andra citatet kommer från finansdepartementet utredning *EU, allmännyttan och hyrorna* från år 2008.

En bärande tanke i det bostadspolitiska system som byggts upp under efterkrigstiden har varit att låginkomsttagare och personer med sociala och ekonomiska problem inte ska samlas i vissa bostäder (SOU 2008: 38, s. 77).

Den begreppsanvändande utvecklingen gällande social och ekonomisk kategorisering har förändrats över tid, från 1950-talet till 2000-talet. I stora drag skulle man kunna se att en skiftning i språket skedde runt mitten av min analyserade tidsperiod. Under 50-, 60- och 70-talen var socialgrupps- och klassbegreppen de absolut vanligast använda uttrycken för socioekonomisk indelning. Medan 80-, 90- och 00-talets begreppsanvändande präglas av större fokus på inkomsten som grund för indelning i samhällsgrupper, snarare än sociala, och mindre laddade begrepp som inte förmedlar någon form av intressekonflikt.

4 Den språkliga förändringens betydelse

Begreppsanvändningen i statens offentliga utredningar har förändrats över tid vilket har betydelse för förståelsen av den ideologiska förvandling som skett under samma period. De inkluderande begreppen klass och socialgrupp och bytts ut mot de mer exkluderande och mindre konfliktfyllda inkomstrelaterade begreppen så som låg- och höginkomsttagare. Begrepp som hög eller låg socioekonomisk ställning eller förutsättning har under de senaste åren blivit vanliga, dessa uttryck synliggör inte enbart de ekonomiska utgångspunkterna för en persons levnadsstandard utan även de sociala, liksom begreppen klass och socialgrupp gör. Däremot försvåras möjligheten för identitetsskapande och kollektiv organisering utifrån denna typ av begrepp. Att inom politiska offentliga texter använda dessa mindre laddade begrepp eller de inkomstrelaterade leder till att olika samhällsgrupper avpolitiserar i språket och fråntas makten att utmana samhälleliga orättvisor som är grundade i klassproblematik. Osynliggörande av konflikt i politiska texter är ett sätt för den rådande ideologin att tolka verkligheten och ett uttryck för dess makt att sätta agendan på den politiska dagordningen.

Enligt Kristina Boréus kan man i vissa politiska texter utläsa en diskursiv diskriminering, en diskriminering som uttrycks med hjälp av språket. Ett uttryckssätt för denna typ av diskriminering är exkludering som innebär en social "utestängning i språkliga sammanhang" (Boréus, 2005: 126). Denna form av osynliggörande är ett uttryck för negativ särbehandling, makt och tolkningsföreträde där vissa sociala gruppers berättigande inskränks (Boréus, 2005: 120, 126, 128-129). Beverly Skeggs menar också att ett stort problem med att inte synliggöra vissa sociala grupper eller klassrelationer i samhället är att tillgången av kunskap om maktförhållanden reduceras vilket kan resultera i att människor får svårare att förändra sin livssituation (Skeggs, 2000: 120-121). Under efterkrigstiden har svensk välfärdspolitik blivit mer liberal och värdesätter alltmer ekonomiska betydelser för politik, det politiska språket följer liknande ideologiska utveckling där mycket fokus under senare år läggs på den ekonomiska problematiken, i stället för den sociala, och ett avväpnande och osynliggörande av klassrelaterade maktförhållanden sker med hjälp av språket.

5 Slutsats: Den ideologiska förändringens språkliga uttryck

Min undersökning synliggör hur dominerande ideologier uttrycks genom det offentliga politiska språket och hur ideologisk förändring avspeglas i en språklig utveckling som fungerar som maktuttryck för ideologins tolkningsföreträdare. Syftet med uppsatsen har varit att med hjälp av kritisk ideologianalys studera huruvida statens offentliga utredningar har använt sig av skilda begrepp under undersökningens historiska tidsram och hur detta i så fall kan sammanföras med den ideologiska utveckling som skett i svensk välfärds politik under samma period. Jag har här dragit slutsatsen att språket avslöjar den dominerande ideologin inom vilken texten produceras, svensk välfärds politik har genomgått en förändring mot en mer liberal riktning vilket reflekteras i begrepps användandet i de statliga utredningarna. I uppsatsen har jag diskuterat förändringen i begrepps användandet och betydelsen av denna för förståelsen av den ideologiska förändringen.

Under de första årtiondena, från 1950-talet fram till 1980-talet, användes vida och inkluderande definitioner av social och ekonomisk kategorisering så som *socialgrupp* och *klass*. Välfärds politiken under dessa år präglades av stora socialpolitiska reformer och strävan efter rättvis och solidarisk fördelning. Begreppen socialgrupp och klass återger välfärds politikens ideologiska grund då de inbegriper flera dimensioner av samhällsgruppers förutsättningar samt skapar språkligt utrymme för kollektiv politisk identitet och organisering. Under de senare decennierna har begrepps användandet rört sig mot en snävare och mer exkluderande kategorisering av samhällsgrupper där inkomstrelaterade begrepp så som *låg- och höginkomsttagare* tillsammans med begrepp som *socioekonomisk tillhörighet* har blivit de mest förekommande i texterna. Välfärds politiken under den senare perioden har utvecklats mot att värdesätta valfrihet, effektivitet och individualism, det nya begrepps användandet hjälper då ideologin att skifta fokus från de kollektiva politiska kategoriseringarna till de individbaserade sådana.

Olika begrepp hör således hemma i olika ideologiska lägen, de begreppsliga innebörderna skiljer sig åt och blir uttryck för ideologisk makt, verklighetsbeskrivning och tolkningsföreträdare. I min analys fokuserar jag på förändringen av begrepps användandet och problematiken kring denna. Jag förhåller mig kritiskt till det faktum att statens offentliga utredningar numer, genom att inte diskutera samhällsförhållanden i termer av klass och grupper gemensamma sociala villkor, med diskriminerande metoder osynliggör ojämlikhet och orättvisor grundade i klassrelationer och därmed avpolitiserar konflikter kring dessa och skapar därför hinder för kollektivt identitetskapande och organisering.

Min studie har bidragit med att uppmärksamma det faktum att begreppsanvändandet följer den ideologiska förändringen och att detta får effekter på flera samhälleliga plan, såväl på det individuella som också det strukturella. Som utgångspunkt för uppsatsen fanns min förhoppning om att kunna redogöra för hur ideologisk förändring uttrycks genom språket och jag anser nu att mina slutsatser gällande detta är rimliga då jag funnit stöd både i välfärdspolitisk forskning samt i det empiriska material jag tagit del av. Min genomgång av utredningarna har illustrerat den dominerande ideologins makt att tolka verkligheten och skapa språkliga möjligheter eller hinder för politiska förhållanden.

I en framtida utveckling av uppsatsens problemområde skulle det vara intressant och tillfredställande att göra en djupare analys av den begreppsliga innebörden i offentliga politiska texter. Ramarna för denna studie i kombination med min genomgång av den omfattande tidsperioden har påverkat min möjlighet till fördjupning i den analytiska och teoretiska diskussionen. Mycket mer finns att utforska gällande sambandet mellan ideologisk och språklig förändring, denna undersökning är dock härmed slut.

6 Referenser

Litteratur

Andersson, Widar – Bengtsson, Håkan A – Edman, Stefan – Klein, Helle – Weiss, Lennart – Wennström, Tomas, 1992. *En ny socialdemokrati*. Stockholm, Tidens Förlag.

Bergh, Andreas, 2007. *Den kapitalistiska välfärdsstaten. Om den svenska modellens historia och framtid*. Stockholm, Ratio.

Bergström, Göran – Boréus, Kristina, 2005. "Idé- och ideologianalys", s, 149-179, i Bergström, Göran – Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt*. Andra upplagan. Lund, Studentlitteratur.

Eagleton, Terry, 1991. *Ideology. An introduction*. London, Verso.

Eagleton, Terry, 2006. *Criticism & Ideology. A study in Marxist literary theory*. London, Verso.

Erikson, Robert, 1984. "Den sociala strukturen och dess förändring", s, 32-57, i Erikson, Robert – Åberg, Rune (red.), *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige 1968-1981*. Stockholm, Prisma.

Hadenius, Stig, 2002. *Svensk politik under 1900-talet. Konflikt och samförstånd*. Femte upplagan. Stockholm, Hjalmarson & Högberg Bokförlag.

Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund, Studentlitteratur.

Lundquist, Lennart, 1998. *Demokratins väktare*. Lund, Studentlitteratur.

Lundqvist, Åsa, 2007. *Familjen i den svenska modellen*. Umeå, Boréa Bokförlag.

Nilsson, Lennart 2002. "Flernivådemokrati och välfärdspolitik", s, 59-73, i Holmberg, Sören – Weibull, Lennart (red.). *Det våras för politiken. Trettiotvå artiklar om politik, medier och samhälle*. Göteborg, SOM-institutet.

Oskarson, Maria, 1994. *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm, Nerenius & Santérus Förlag.

Pierre, Jon - Rothstein, Bo, 2003. "Välfärdsstat i otakt", s. 5-22, i Pierre, Jon – Rothstein, Bo (red.), *Välfärdsstat i otakt*. Malmö, Liber.

Rothstein, Bo, 2006. *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Andra upplagan. Stockholm, SNS Förlag.

Scott W, Joan, 1995. "Language, Gender, and Working-Class History", s. 154-161, i Joyce, Patrick (red.), *Class*. New York, Oxford University Press.

Skeggs, Beverley, 2000. *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg, Daidaos.

Svallfors, Stefan, 1985. *Vem älskar välfärdsstaten? Legitimitet och klassintresse i svensk välfärdspolitik*. Umeå, Umeå Universitet.

Winther-Jørgensen – Phillips, Louise, Marianne, 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund, Studentlitteratur.

Tidningsartiklar

Boréus, Kristina, 2005, "Diskursiv diskriminering: en typologi", *Statsvetenskaplig tidskrift*, årg 107 nr. 2 s, 119-139.

Gunnarsson, Helena, 2006. "A-kassan dominerade första frågestunden". *Risdag & departement*, 061120.
<http://www.presstext.se.ludwig.lub.lu.se/online/display.php?set=S4&xid=ROD200611200000007494>. Hämtad ur Presstext, 2008-05-08.

Otryckt material

Regeringen, 2007. "En effektivare arbetslöshetsförsäkring" 2007/08: 118.
www.regeringen.se
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/10/10/97/fe46ab65.pdf>. Hämtad: 2008-05-09.

Statens offentliga utredningar

SOU 1951: 15. *Daghem och förskolor*.
SOU 1954: 3. *Kollektivhus*.
SOU 1955: 29. *Samhället och barnfamiljerna*.
SOU 1956: 47. *Stöd åt ofullständiga familjer*.
SOU 1957: 49. *Följdförfattningar till ny barnavårdslag m.m.*
SOU 1958: 34. *Socialpolis och kvinnlig polis*.
SOU 1959: 44. *Praktiska gymnasier*.
SOU 1961: 38. *Stöd åt barnaföderskor*.

SOU 1961: 44. *Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet.*
 SOU 1962: 16. *Korrespondensundervisningen inom skolväsendet.*
 SOU 1963: 48. *Bättre studiehjälp.*
 SOU 1964: 36. *Ökat stöd till barnfamiljer.*
 SOU 1967: 52. *Barnbidrag och familjetillägg.*
 SOU 1968: 66. *Allmän arbetstidslag.*
 SOU 1969: 2. *Om sexuallivet i Sverige.*
 SOU 1971: 61. *Val av utbildning och arbete.*
 SOU 1971: 77. *Svenska folkets alkoholvanor.*
 SOU 1972: 91. *Efterfrågan på rusdrycker i Sverige.*
 SOU 1974: 18. *Solidarisk bostadspolitik.*
 SOU 1974: 41. *Barns fritid. Fritidsverksamhet för 7-12-åringar.*
 SOU 1974: 62. *Studiestöd åt vuxna.*
 SOU 1977: 31. *Studiestöd. Alternativa utvecklingslinjer.*
 SOU 1977: 38. *Folkbildning i framtiden.*
 SOU 1978: 60. *Arbetsmarknadspolitik i förändring.*
 SOU 1979: 41. *Barnen i framtiden.*
 SOU 1981: 25. *Bra daghem för små barn.*
 SOU 1983: 1. *Fristående skolor för inte längre skolpliktiga elever.*
 SOU 1983: 14. *Barn kostar...*
 SOU 1983: 31. *Familjeplanering och abort.*
 SOU 1984: 35. *Bostadskommitténs delbetänkande del I.*
 SOU 1986: 20. *Barns behov och föräldrars rätt.*
 SOU 1989: 51. *Den gravida kvinnan och fostret – två individer.*
 SOU 1989: 67. *Levnadsvillkor i storstadsregioner.*
 SOU 1990: 8. *Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigande barn.*
 SOU 1990: 48. *Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigande barn, del II.*
 SOU 1990: 49. *Arbete och hälsa.*
 SOU 1990: 80. *Förskola för alla barn 1991. Hur blir det?*
 SOU 1991: 46. *Handikapp. Valfärd. Rättvisa.*
 SOU 1992: 19. *Långtidsutredningen 1992.*
 SOU 1993: 43. *Politik mot arbetslöshet.*
 SOU 1994: 77. *Tillvarons tröskor – ungdomars levnadsvillkor och framtidsutsikter.*
 SOU 1997: 24. *Valfärd i verkligheten – pengarna räcker inte!*
 SOU 1997: 85. *Förmån efter inkomst.*
 SOU 1998: 43. *Hur skall Sverige må bättre? – första steget mot nationella folkhälsomål.*
 SOU 1999: 66. *God vård på lika villkor?*
 SOU 1999: 137. *Hälsa på lika villkor? – andra steget mot nationella folkhälsomål.*
 SOU 2002: 58. *Tid för arbete och fritid.*
 SOU 2003: 19. *Barns rätt till säkra och utvecklande miljöer – framtida huvudman.*
 SOU 2004: 48. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag.*

SOU 2004: 70. *Tid och pengar – dela lika?*
SOU 2006: 7. *Studieavgifter i högskolan.*
SOU 2006: 22. *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.*
SOU 2008: 37. *Vårdval i Sverige.*
SOU 2008: 38. *EU, allmännyttan och hyrorna.*

